

ISTORIOGRAFIA ROMÂNESCĂ INTERBELICĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

Rezumat

Istoriografia românească interbelică a relațiilor interetnice

Interesul pentru studierea relațiilor interetnice a apărut în istoriografia românească interbelică odată cu crearea noului stat, România Mare, în urma Primului Război Mondial și odată cu reapariția tendințelor revanșiste în Europa. Istoriografia interbelică abordează tangențial subiectul relațiilor interetnice, în atenția autorilor intrând minoritățile etnice din spațiul românesc. Cercetătorii interbelici stăruiau asupra situației dezavantajoase, pe parcursul istoriei, a românilor din provinciile care au aparținut imperiilor și altor state – Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea. Minoritățile etnice din aceste provincii erau destul de numeroase, favorizate de administrațiile imperiale, în detrimentul majorității românești. Relațiile dintre români și minorități și între înseși grupurile de minorități etnice se stabileau în funcție de aceste privilegii. Pozițiile sociale, economice, politice diferite ale grupurilor etnice creau nemulțumiri în societate. Cercetările trebuiau să demonstreze și faptul că românii aveau drepturi asupra teritoriilor care au intrat în componența României. Cercetătorii interbelici au studiat și relațiile interetnice dintre români și grupurile etnice majoritare din spațiile ucrainean și balcanic.

Cuvinte-cheie: istoriografie, perioada interbelică, România Mare, români, minorități etnice, relații interetnice.

Резюме

Румынская историография межэтнических отношений межвоенного периода

Интерес к изучению межэтнических отношений появился в румынской межвоенной историографии одновременно с формированием нового государства, Великой Румынии, и возрождением реваншистских тенденций в Европе после Первой мировой войны. Проблема межэтнических отношений лишь косвенно затрагивается в историографии данного периода и касается этнических меньшинств румынского пространства. Исследователи подчеркивали неблагоприятное состояние, в котором на протяжении истории находились румыны из провинций Трансильвания, Буковина, Бессарабия, Добруджа, входивших в состав империй и других государств. Этнические меньшинства этих провинций были достаточно многочисленными, пользова-

лись поддержкой имперских администраций в ущерб румынскому большинству. Отношения между румынами и меньшинствами и между самими группами этнических меньшинств формировались в зависимости от этих привилегий. Отличия в социальных, экономических, политических позициях между этническими группами вызывали неудовлетворенность в обществе. Исследования должны были продемонстрировать тот факт, что румыны имели права на территории, вошедшие в состав Румынии. Исследователи межвоенного периода также изучали отношения между румынами и группами этнического большинства украинского и балканского пространств.

Ключевые слова: историография, межвоенный период, Великая Румыния, румыны, этнические меньшинства, межэтнические отношения.

Summary

Romanian interwar historiography of interethnic relationships

The interest in studying interethnic relationships has appeared in Romanian interwar historiography simultaneously with the formation of a new state, Greater Romania, and the revival of revanchist tendencies in Europe after the World War I. The interwar historiography only indirectly studies the interethnic relationships, that is why the author pays attention to the ethnic minorities from the Romanian space. Interwar researchers underlined the disadvantageous situation, throughout history, of the Romanians from the provinces that belonged to empires and other states – Transylvania, Bukovina, Bessarabia, Dobruja. The ethnic minorities from these provinces were quite numerous, enjoyed the support of the imperial administrations to the detriment of the Romanian majority. The relationships between Romanians and minorities and between the ethnic minority groups themselves were formed depending on these privileges. The differences in social, economic, political positions between the ethnic groups caused dissatisfaction in the society. The studies needed to demonstrate the fact that the Romanians had rights to the territories that were part of Romania. Interwar researchers also studied the interethnic relations between the Romanians and the groups of the ethnic majority from the Ukrainian and Balkan spaces.

Key words: historiography, interwar period, Greater Romania, Romanians, ethnic minorities, interethnic relations.

Până la perioada interbelică, istoriografia românească a reflectat foarte puțin problematica relațiilor interetnice. Cercetătorii români remarcă problema minorităților etnice, dar și acestea intrau destul de puțin în interesul cercetătorilor, cu unele excepții. Subiectul romilor îi preocupa pe cercetători în legătură cu dezrobirea acestora, spre exemplu Mihail Kogălniceanu scrie în franceză în 1837 o lucrare despre romi, care a fost tradusă în română în 1900 de Gheorghe Ghibănescu ca „Schiță despre țigani”, publicată la Iași.

Până când provinciile istorice românești Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea se aflau în componența Imperiilor Austro-Ungar, Țarist și Otoman nu putem vorbi de studii românești desfășurate despre minoritățile naționale și relațiile interetnice, întrucât românii în aceste provincii fiind majoritari, erau tratați ca minoritate etnică. Unele „excepții” istoriografice îi priveau pe romi, tătari ș.a., locuitori ai Vechiului Regat.

După Primul Război Mondial, noul stat România Mare și-a reîntors teritoriile pierdute de-a lungul istoriei. Provinciile alipite recent aveau un procent impunător de minorități etnice. În atenția cercetătorilor interbelici a apărut problema minorităților etnice și a relațiilor interetnice din aceste provincii.

Relațiile dintre etnia majoritară și minoritățile etnice și relațiile dintre grupurile de minorități etnice sunt teme răspândite în istoriografia relațiilor interetnice, pentru că este important de a vedea cum părțile influențează asupra deciziilor importante într-un stat și cum aceste decizii ajung să provoace nemulțumiri în societate.

Istoriografia interbelică românească este marcată de ideea că România Mare este un stat unitar, cu o majoritate de populație românească, iar grupurile etnice conlocuitoare nu schimbă imaginea acestui stat, rolul acestor minorități fiind infim. Cităm, spre exemplu, lucrarea lui P. Garboviceanu, „Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii)” din 1928, în care autorul afirmă că din populația de aproape 18 milioane, 75% o formează românii, iar restul sunt neamuri de alte rase, limbi, confesiuni și religii: unguri, germani, evrei, ruteni sau ucraineni, ruși, bulgari, turci, tătari, găgăuzi [5, p. 4], unde rasă înseamnă națiune sau etnie. Deși P. Garboviceanu afirmă că trei pătrimi din populație sunt români, această cifră fiind prea mică pentru a numi România interbelică un stat mononațional, el insistă că „suntem un stat unitar prin marea majoritate a elementului românesc, căci, în afară de secui, care locuiesc în mase aproape compacte în estul Transilvaniei și de sași, pe Târnave, celelalte naționalități sunt colonizări noi și infiltrații în orașele și satele României, fără să

schimbe fizionomia statului român” [5, p. 4]. Ideea României mononaționale a fost, de fapt, o ideologie a statului interbelic românesc, ideologie generată de redobândirea drepturilor românilor din provincii, drepturi de care au fost lipsiți pe parcursul secolelor, dar și de încercarea de legitimare a cedării în favoarea României în urma Primului Război Mondial a provinciilor Transilvania, Bucovina, Basarabia.

Totuși, recensământul populației României din 1930 înregistrează în regiunile românești de graniță un număr destul de mare de populație alogenă. În România Mare, 71,9% din populație era etnic românească. În unele provincii alipite românii nu depășeau pragul majorității absolute: în Transilvania 57,6% erau români (29,1% erau maghiari, iar 7,9% erau germani), în Basarabia 56,2% erau români, în alte două provincii, românii nu aveau decât o majoritate relativă: Bucovina – 44,5%, Dobrogea: 44,2% [4, p. 73].

Unicul cercetător interbelic care studiază în ansamblu problema relațiilor interetnice este Sabin Manuilă în „Studiu etnografic asupra populației României”, lucrare publicată în anul 1940, unde autorul ajunge la concluzia că *principiul* etnic este elementul hotărâtor, din punct de vedere practic și teoretic, în stabilirea relațiilor pașnice dintre națiuni. În contextul relațiilor internaționale ce a prilejuit apariția lucrării, autorul consideră că doar trasarea hotarelor pe principiul etnic poate stabili relații pașnice cu statele vecine. Din păcate, constată autorul, principiul etnic nu poate fi folosit pentru trasarea acestor granițe, din motiv că frontierele a două state vecine nu sunt stăpânite de două rase pure, dar sunt locuite de minorități etnice, care „ar putea manifesta tendințe centrifugale”, unde rasă înseamnă etnie, națiune (*E. P.*). Al doilea motiv invocat de autor este „așezarea diferitor rase pe poziții geografice variate”, iar demarcațiile naturale și nici cele artificiale nu sunt de folos pentru trasarea frontierelor, trasarea lor poate duce la crearea unor enclave minoritare. Reieșind din această teorie, Sabin Manuilă afirmă că la Conferința de Pace (de la Paris din 1919, – *E. P.*) în privința României s-au trasat granițele cât mai aproape de cele etnografice [10, p. 9]. Autorul prezintă o hartă etnografică a României Mari unde se trasează minoritățile de la frontiera României și românii din țările de la hotar (Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Iugoslavia, Bulgaria, URSS) [10, p. 10] și concluzionează că granițele politice nici în România, nici în altă parte nu se suprapun permanent cu granițele etnografice [10, p. 14]. Conform acestei teorii, exemplul redobândirii Transilvaniei este un model al imposibilității trasării granițelor pe principiu etnic, deoarece până în prezent comunitatea maghiarilor reprezintă cel mai numeros grup etnic minoritar din România

care își revendică activ drepturile sale.

Transilvania a fost în perioada medievală o regiune în care locuiau mai multe comunități etnice, astfel încât în istoriografie nu există o opinie unică despre primii ei locuitori: istoriografia românească insistă asupra prezenței românilor în regiune la venirea maghiarilor la sfârșitul secolului IX, istoriografia maghiară, pe de altă parte, susține ideea că la momentul așezării ungarilor, *Transilvania* era un loc pustiu, românii venind mai târziu din sudul Dunării. Pe acest fundament de idei s-au bazat animozitățile din societatea transilvăneană interbelică.

Sașii, populație de origine germană, sunt o importantă minoritate din România, cu o tradiție istorică în acest teritoriu. P. Garboviceanu, în „Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii)”, afirmă despre sașii din *Transilvania* că au fost aduși în calitate de coloniști de regii Ungariei începând din secolele XI–XIII. Ei au fost colonizați de la început pe pământ regesc, ca un singur popor, cu dreptul de a-și alege funcționarii și preoții. Sașii au primit pământurile de cultură cele mai bune din *Transilvania*, pe lângă nenumărate și întinse păduri și pășuni. Au fost încărcăți cu toate privilegiile, sub toate stăpânirile, fie austriece, fie maghiare [5, p. 36-38], ceea ce trezea nemulțumiri din partea românilor băștinași. Totuși, nu am remarcat în istoriografia românească interbelică și nici în cea ulterioară o atitudine vădit negativă față de acest grup etnic, grație originii germane și calităților binecunoscute ale acestei națiuni (dragostea față de muncă, corectitudine etc.).

Cercetătorul care s-a ocupat intens de problema minorităților etnice, Sabin Manuilă, studiază problema demografică a emigrării de la sate la orașe în *Transilvania*, sub raport național, în studiul „Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din *Transilvania*” din 1929. Autorul consideră că politica de stat trebuie să împiedice asimilarea sau deznaționalizarea populației rurale care imigrează la orașe, locuite de element etnic străin. Evident, populația rurală era cea românească, și în contextul naționalismului românesc acutizat și de tendințele revanșiste care reapăreau în Ungaria cu privire la *Transilvania*, Sabin Manuilă cercetează problema rezistenței naționale a diferitor grupuri etnice din orașele transilvănene, punând accent pe români. Despre români acesta afirmă că pot asimila părți din popoarele cu care conlocuiesc, sunt rezistenți față de tendințele de deznaționalizare. Ca dovadă, autorul prezintă cercetările făcute de statisticianul din Ungaria, Varga Gyula, care arată în perioada 1880 – 1890 proporția cunoașterii limbii maghiare de către minoritățile din Ungaria: doar 6,95% din români cunoșteau această limbă, comparativ cu rutenii – 7,33%, croații – 17,48% sau

germanii – 25,16%. În interpretarea statisticianului, cauza necunoașterii limbii maghiare de către români este incultura lor, iar Sabin Manuilă accentuează că motivul nu este incultura românilor, ci faptul că românii erau refractari față de tendințele de maghiarizare. Găsim argumentul în sprijinul ipotezei lui Sabin Manuilă într-o altă statistică maghiară, în care români știutori de carte erau 5,42%, intelectuali per țară 8,60%, iar croații știutori de carte erau 1,15%, iar intelectuali per țară erau 0,36%, deși, cum vedem mai sus, croații cunoșteau maghiara în proporție mai mare decât românii. În ce privește evreii, Varga Gyula arată că aceștia au rezistență națională redusă – în mare parte fiind maghiarizați. La recensământul din 1890 – 96,01% de evrei din județul Bihor s-au declarat unguri. În sprijinul ideii rezistenței etnice a românilor, Sabin Manuilă afirmă că în județele unde românii erau majoritari, nu s-au înregistrat cazuri de asimilare evreiască, adică români de confesiune mozaică [9, p. 106-109], de unde concluzionează autorul că evreii au cea mai mică rezistență etnică. Nu putem fi de acord cu această afirmație. E binecunoscut faptul că evreii au o rezistență etnică ridicată. „Maghiarizarea” evreilor în recensămintele din Ungaria a fost o acțiune de natură politică, evreii păstrându-și specificul lor etnic. Cauza eșecului politicii de maghiarizare a românilor însuși Varga Gyula o vede în biserică, confesiune. Politica a funcționat bine la greco-catolici (rutenii, asimilați îndată la contact cu maghiarii), iar la ortodocși mai puțin.

Unul din cele mai importante criterii pentru a studia relațiile interetnice dintr-o regiune sunt căsătoriile interetnice. În aceeași lucrare este realizat un studiu de caz al orașului Cluj pe marginea acestui subiect, pe parcursul anilor 1913–1924. Astfel, soții ortodocși, care își luau soții de altă confesiune, le preferau pe cele romano-catolice, decât greco-catolice. Soții greco-catolici preferau soții romano-catolice, decât ortodoxe [9, p. 175]. Putem concluziona că rutenii greco-catolici și românii ortodocși dacă se căsătoreau cu străini, preferau să se căsătorească cu persoane de confesiune romano-catolică – maghiari sau secui. În această ordine de idei observăm că relațiile interetnice se egalează, adesea, cu relațiile interconfesionale.

O altfel de situație este înregistrată printre secui, care se simt mai atașați de români decât de unguri. Circulau printre secui cuvintele unei mame secue despre fata care trebuia să intre în serviciu: „Tot mai bucuros îmi las fata să plece în Moldova, decât la Budapesta, pentru că în Moldova tot nu este între „străini”. În 1903 făcându-se un recensământ al maghiarilor din Galați de către Consutul Austro-Ungar, s-au găsit 3666 unguri, aproape toți din secui

[9, p. 191-192]. Cercetarea relațiilor interetnice prin prisma căsătoriilor interetnice poate constitui subiectul unui studiu separat.

Ungurii erau minoritatea etnică cea mai problematică din România interbelică, din cauza Transilvaniei, unde maghiarii locuiau destul de compact. Maghiarii de aici se simțeau atașați mai mult de țara-mamă Ungaria, decât de România, unde s-au găsit recent încorporați. În contextul politic revizionist din Europa din anii '30 ai secolului XX a apărut un șir de lucrări generate de revanșismul maghiar, prima fiind lucrarea lui Aurel Gociman, „România și revizionismul maghiar”, publicată în anul 1934. Cedarea Transilvaniei în favoarea României în urma Primului Război Mondial a generat un revizionism maghiar acut. Aurel Gociman subliniază că în această perioadă ungurii duceau o propagandă antiromânească activă în Occident. Iredentismul maghiar era activ în țările Antantei, care au ieșit învingătoare în război: în Anglia, America, Franța, dar și în Italia. În aceste țări se răspândeau broșuri iredentiste, una dintre care încerca să convingă Apusul de barbaria românilor. Una din broșuri era semnată de profesorul de la Universitatea din Pecs, Emeric Lukinich. Intenția lui era să demonstreze originea balcanică a poporului român, prezentat Apusului ca pe un neam lipsit de cultură și cu porniri brutale [6, p. 250]. Profesorul povestește câteva cazuri de ardere a vrăjitoarelor de către populația valahă [6, p. 251-252]. Animizitățile se simțeau și mai acut în timpul Primului Război Mondial, când maghiarii au întemnițat români acuzați că au susținut armata română. Autorul prezintă o serie de documente din anul 1918 despre tratamentul inuman aplicat de militarii maghiari românilor înainte de unire [6, p. 254-255, 266-285].

În contextul revanșismului iminent, a fost rostită cuvântarea lui N. Iorga, „Lupta științifică împotriva dreptului românesc”, la adunarea ASTREI, la Abrud pe data de 1 septembrie 1938, unde N. Iorga vorbește de pretențiile opiniei politice internaționale asupra statului român nou-creat, în special de pretențiile Ungariei asupra Ardealului. N. Iorga face deosebire dintre relațiile stabilite între reprezentanții simpli ai etniilor și relațiile dintre etnia majoritară supusă, cea română și elita conducătoare maghiară: „În special aici în Ardeal sunt foarte mulți unguri care înțeleg, foarte mulți unguri care în mai bine de două decenii au avut față de Statul Român o atitudine de care în general nu ne putem plânge” [8, p. 13-14].

Transilvania este provincia românească unde se concentrează cele mai mari grupuri etnice minoritare – maghiarii și sașii, respectiv istoriografia relațiilor interetnice (atât interbelică, cât și actuală) se concentrează pe relațiile dintre români și aceste grupuri, cu

accent pe relația români – maghiari, conflictuală pe parcursul istoriei.

Bucovina. Cel puțin începând din secolul XVIII (1774 – anul anexării la Austria), în Bucovina conștăuiau trei grupuri etnice importante: români, ruteni, germani, ultimele două așezându-se în masă în Bucovina în urma unui proces intensiv de colonizare. Regalitatea austriacă oferea coloniștilor privilegii, în detrimentul majorității românești, fapt remarcat de Nicolae Iorga, care în revista sa „Neamul românesc” (1916) își expune părerea că „rutenii sunt cunoscuții noștri dușmani din Bucovina, care, favorizați din răspuneri de administrația imperială a Bucovinei, ne ocupă satele, ne deznaționalizează tineretul, ne răpesc școlile, ne încălcă drepturile, ne ascund existența prin statistici măsluite” [2, p. 3-4].

După lucrarea lui Zamfir Arbure, „Ucraina și România”, unde acesta a combătut ideile lui N. Iorga că rutenii sunt dușmanii românilor din Bucovina, un alt istoric bucovinean publică în perioada interbelică o lucrare în care realizează o retrospectivă a istoriei provinciei românești cândva ocupată de Imperiul Austro-Ungar, atingând și problema relațiilor interetnice din regiune. Ion I. Nistor în lucrarea „Bucovina sub dominațiunea românească. La 20 ani de la Unire”, publicată în 1938, face o comparație a administrației austriece și românești în Bucovina. Analizând dominația austriacă în regiune, Ion I. Nistor afirmă că imediat ce fu ocupată de Austria în 1775, Bucovina a primit o administrație militară, iar la 1786 Bucovina a primit o administrație civilă și a fost încorporată Galiției, împotriva acțiunilor a protestat „poporul bucovinean”, adică românii din regiune, episcopul Dosoftei și preotul Vasile Balș, care cereau pentru Moldova austriacă o administrație autonomă, pentru că provincia românească nu se putea încadra în Galiția din cauza limbii române și a credinței ortodoxe, diferite de limba și credința galițienilor [11, p. 15-16]. Românii din Bucovina au primit o autonomie administrativă cu tendințe centraliste și cu limba oficială în administrație. Austria a dus o politică de deznaționalizare față de populația românească. Administrația habsburgică înființează colonii străine, germane și ucrainene. În special elementul ucrainean se bucura de sprijin din partea autorităților austriece, care imigra în Bucovina din Galiția, unde condițiile de trai erau cu mult mai grele, scopul Imperiului Austro-Ungar fiind de a crea o Ucraină Mare în detrimentul Rusiei. Politica de concesiune pe seama ucrainenilor a ajuns la aceea că în timpul Războiului Mondial, Imperiul Austro-Ungar s-a obligat să cedeze Bucovina ucrainenilor [11, p. 16-18].

Astfel, Bucovina sub dominație habsburgică era supusă procesului de colonizare, dar cel mai mult ro-

mâinii erau deranjați de pătrunderea rutenilor în regiune, care, având privilegiile, acționau în detrimentul drepturilor majorității românești. Relațiile stabilite dintre aceste grupuri etnice nu erau cele mai prietenoase.

Basarabia. Despre minoritățile etnice din Basarabia scrie un cercetător interbelic deja menționat, Ion I. Nistor, în monografia „Istoria Basarabiei”, care a fost publicată pentru prima dată în 1918. Monografia a fost republicată la București în anul 1991, unde s-a utilizat ediția a IV-a din 1924 [13], și la Chișinău, tot în anul 1991, dar utilizându-se ediția a III-a, din 1923. În partea a II-a a monografiei, „De la răpire până la dezrobire”, se conține un capitol întreg dedicat populației regiunii, capitolul III „Populația Basarabiei”, în care sunt descrise minoritățile etnice ce locuiau în Basarabia – rutenii și lipovenii, armenii și grecii, bulgarii și găgăuzii, evreii, țigani, colonizările nemțești, rusești, căzăcești [13, p. 198-209].

Ion I. Nistor scrie că rutenii sau ucrainenii nu sunt băștinași în Basarabia, ei sunt pribegi pe pământul Moldovei, venind din Podolia și Pocuția, unde erau supuși la muncă grea de stăpânii polonezi, trebuiau să facă proprietarului 100-150 zile de clacă pe an, să plătească dijma. Fugarii se așezau ca lăturași – oameni străini fără locuință, ce se adăposteau prin satele moldovenești, și trăiau cu găzduitorii lor români în cea mai bună prietenie. În unele sate ucrainenii s-au contopit cu românii, în altele însă, primind neconținut întâriri de dincolo de Nistru, au izbutit să impună moldovenilor băștinași limba lor. Așa s-au ucrainizat sate întregi în ținutul Hotin și Cernăuți, unde întâlnești răzeși cu nume românești, dar care nu înțeleg nicio vorbă românească [13, p. 198-199]. Observăm că spre deosebire de Bucovina, unde ucrainenii dispuneau de privilegii în detrimentul românilor, în Basarabia starea ucrainenilor doar s-a egalat cu cea a românilor.

Despre armenii autorul afirmă că s-au așezat în Basarabia mult timp înaintea rutenilor și lipovenilor. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun ei au dobândit o influență asupra comerțului moldovenesc. Ei au fost într-o vreme persecutați în Moldova din cauza concurenței pe care o făceau negustorilor moldoveni, dar nu din motive religioase, autorul subliniind că „românii sunt cel mai tolerant popor din lume”. Mai târziu armenii au trăit în bună înțelegere cu moldovenii băștinași, au învățat limba română, dar și-au păstrat obiceiurile [13, p. 199-200].

Spre deosebire de armenii, grecii s-au răspândit în Moldova numai în secolul XVII, inițial în mănăstiri ca slujbași mănăstirești și călugări, iar apoi s-au implicat în comerț și arendășie, și-au creat legături familiale cu familiile boierești [13, p. 200], în Moldova, ca și în Țara Românească existând o epocă a

domniilor fanariote (1711, 1716–1821). Bulgarii s-au așezat în Basarabia numai în a doua jumătate a secolului XVIII, fugind din țara lor din cauza asupririlor din partea turcilor. Când armatele rusești ajungeau la Dunăre, se găseau bulgari care fraternizau cu rușii, și se compromiteau în ochii turcilor, de aceea urmau armatele rusești în retragere. Unii rămăneau în Moldova și Basarabia [13, p. 200-201].

Când ajungeau prea numeroși în Țara Moldovei, evreii erau izgoniți de domni în Galiția și Podolia. Pe parcursul secolului XVIII ei au început a pătrunde din Ucraina în târgurile dintre Prut și Nistru, iar cel mai mult au pătruns în 1806–1812 pe vremea războiului ruso-turc. În sfera negoțului le făceau concurență armenii și grecii [13, p. 202].

Populația de armenii din regiune a fost studiată și de Gheorghe Bezviconi, în articolul „Armenii în Basarabia” din 1934, care subliniază că domnitorii Moldovei acordau armenilor care se ocupau cu comerțul privilegiile, spre a-i deosebi de elementul evreiesc, considerat de rea credință. Armata lui Ștefan cel Mare care apăra cetățile Chilia și Cetatea Albă erau compuse din moldovenii și armenii, lucru subliniat de N. Iorga. După cucerirea de către otomani, armenii din aceste cetăți au suferit prigoniri din partea musulmanilor. În timpul războiului ruso-turc din 1789 aceștia s-au mutat la Tighina, apoi Dubăsari și ulterior Grigoriopol, oraș armenesc, fondat în 1792 de episcopul armenesc din Rusia, Iosif Argutean [3, p. 51-54].

Orașele din spațiul pruto-nistean erau locuite de populație alogenă. N. Iorga afirmă că, sub Ștefan cel Mare, Hotinul a fost ocupat pentru scurtă vreme de poloni, care adăposteau aici pe uzurpatorul izgonit de Ștefan (Petru Aron – *E. P.*), era una din principalele vămi ale acestui principat, al cărui comerț era într-o continuă creștere spre Caffa din Crimeea și către Cetatea Albă. Tighina devenise și ea un oraș destul de important prin numărul călătorilor. Jean de Wavrin în 1445, vorbind în legătură cu cruciada papei și a ducelui de Burgundia pe Dunăre, despre Moncastro, află aici o populație internațională, numeroasă, liberă, trăind din comerțul cu Orientul grec și musulman [7, p. 15-16].

În Basarabia coexistau mai multe comunități etnice, unele din ele cu o tradiție istorică în acest teritoriu. În general relațiile dintre români și minorități etnice și între reprezentanții acestor grupuri etnice erau pașnice, în primul caz existând o repartitie geografică, românii situându-se în zone rurale, iar evreii, armenii, grecii se situau în târguri, îndeletnicirea de bază a acestor fiind comerțul. Cum a remarcat și Ion I. Nistor, divergențe se iscau doar între reprezentanții minorităților etnice care erau antrenați în comerț.

Dobrogea de Sud a intrat în componența României prin decizia Tratatului de la San Stefano din 1878, iar *Dobrogea* de nord, Cadrilaterul, în urma Războiului Balcanic din 1913. Pe parcursul Primului Război Mondial, Bulgaria recucerește Cadrilaterul, însă Tratatul de la Neuilly sur Seine din 1919 restabilește frontiera din 1913 dintre România și Bulgaria. Pe parcursul istoriei *Dobrogea* a intrat în componența Țării Moldovei, a Imperiului Otoman, de aceea populația din această zonă este eterogenă, formată în perioada interbelică din români, turci, tătari, bulgari ș.a.

Alexandru P. Arbore, în lucrarea „Din etnografia *Dobrogei*. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în *Dobrogea*”, text publicat în 1920, studiază elementul tătar și turc care a colonizat *Dobrogea* în secolele XV–XIX [1, p. 3]. Descrierile de călătorie de la sfârșitul secolului XVI arată că majoritatea populației din *Dobrogea* era formată din turci și tătari, care mai ales locuiau în centru din regiunea Babadag până în Deliorman și până în Bulgaria Răsăriteană. Probabil, tătarii locuiau regiunile de stepă, iar turcii părțile mai păduroase de pe malul Mării Negre, împingând spre Dunăre populația românească [1, p. 6]. Călătoriile străini înregistrează o repartitie geografică a celor trei grupuri etnice, repartitie ce poate fi un indiciu al raporturilor interetnice dificile, pentru că centrul era ocupat de masele de turco-tătari, iar populația românească era împinsă spre Dunăre și mare. În această provincie, raporturile dintre locuitori se stabilesc pe criteriul religios, nu etnic. Toți călătorii însemnează două grupuri de oameni – creștinii (în care intrau românii, bulgarii și găgăuzii) și musulmanii, însemnați de călători ca turci. Dar în această categorie pot fi incluși și tătarii, apropiați turcilor otomani.

Autorul prezintă o serie de însemnări de călătorie. Primul călător în regiune a fost un oarecare Paul Giorgiu. Acesta călătorește în 1590 și face însemnări etnografice, că țara e locuită pe malul mării de creștini, în ținuturile Charar, Maluch, Constanza, Mangalia, Irosto, Balcic, Varna. În Orachovera, Cavarno, Corbir, Eiherrena, Franga, Novosello, Galata locuiau și creștini și turci. Mijlocul provinciei era ocupat de turci, care locuiau în ținuturile: Zatuschio, Baba, Carrassui, Casassui, Pastarghi, Provadia. Deci regiunea interioară a *Dobrogei*, de la Babadag și până la Bazar-gic era ocupată de turco-tătari [1, p. 6-7].

Un alt călător, Marco Venier, scrie în 1596 că, sub conducerea fratelui hanului tătăresc, în *Dobrogea* s-au așezat 40 000 de tătari care trăiau din prăzile în ținuturile vecine. O altă sursă – „Turggische Inwohner” arată că acești tătari, între 1587–1599, erau atacați de cazaci și luați în robie. Spre exemplu, în 1587, când Babadagul, „castel turcesc”, a fost distrus. Călătorul Dousa în 1597 spre Constantinopol trece prin

Ismail, unde scrie că a văzut sate multe unde oamenii locuiesc în bordeie, sate locuite de „oameni foarte urâți cu un caracter nestatornic, viclean și prefăcut”. La înapoiere în părțile Provadiei, el vede creștini ce locuiau în case în care puteau să intre numai pe brân-ci [1, p. 7].

Probabil e că și în Ismail el a văzut sate de creștini, deoarece, conform legilor islamice, creștinii trebuiau să-și construiască case mai joase decât ale musulmanilor. Ipoteza este întărită de însemnările altui călător, Boscovich, care în 1762 călătorește prin *Dobrogea* și ajunge în satul Baltazichioi, sat care avea două grupuri de case – „în una din aceste grămezi locuiesc turci și în cealaltă creștini bulgari” [1, p. 16].

Alexandru P. Arbore afirmă că după Războiul Crimeei, tătarii care au luat parte la el, „nemaismîndu-se bine acolo”, au trecut în *Dobrogea*, întemeind orașul Megidia, cu o populație de 12 000 locuitori. Autorul înregistrează mărturiile unui tătar, Suleiman Menlibai de 75 ani, care locuiește în satul Caraibil, jud. Tulcea. El singur făcea parte din grupul de imigranți și avea atunci vârsta de 10-12 ani, fiind născut în Crimeea. Tătarii de acolo au început să fie înrolați în armata rusească, deși până atunci nu erau obligați. De aceea au trecut de partea otomanilor și au vrut să se strămute în imperiu. Ei au fost transportați cu vapoare până la Constanța, în *Dobrogea* și apoi s-au deplasat în nordul *Dobrogei*, în „satul găgăuzesc Beidaut”, unde cu ajutorul angăriilor făcute de populația creștină din împrejurimi, li s-au făcut bordeie în marginea satului. Au iernat în bordeie, iar lemnele erau aduse de locuitorii creștini din satele megieșe, după porunca administrației otomane în *Dobrogea*. În primăvară, găgăuzii din Beidaut i-au transportat în cotul Bugeacului (Sf. Gheorghe și lacul Razim). Localitățile erau slab populate. Românii din Calica și Sarighiol le furnizau lemne [1, p. 19-20]. Posibil, acea populație creștină care-i ajută pe tătarii strămutați au fost români, bulgari și găgăuzi.

Autorul mai subliniază faptul că, cu timpul, numărul românilor și bulgarilor s-a mărit și tătarii nu se simțeau bine în mediul creștin, de aceea se duceau în *Dobrogea*, județul Constanța, Bulgaria Răsăriteană sau alte părți ale imperiului, unde se simțeau mai bine într-o masă turco-tătară [1, p. 21]. Ceea ce era important pentru turco-tătari era religia, adică raporturile din *Dobrogea* purtau mai puțin un caracter interetnic, și mai mult unul interreligios.

Majoritatea lucrărilor din perioada interbelică care tratează subiectul relații interetnice studiază spațiul românesc, în virtutea evenimentului de importanță majoră – apariția noului stat pe harta Europei, România Mare. Dar faptul că cercetătorii nu erau străini de evenimentele ce se petreceau în lume

este observabil în lucrarea semnată de Ion I. Nistor, „Cehoslovacii și românii”, publicată în 1930 la Cernăuți. Este, evident, o scriere istorică de caracter politic, lucru care se vede direct din prefață, unde el numește națiunea cehoslovacă ca amică și vecină, în contextul întregirii atât a României, cât și a Cehoslovaciei în hotarele lor etnice și istorice, în urma Primului Război Mondial. Tot în contextul politic găsim următoarea frază: „Așezarea ungarilor în Panonia despărți pentru o mie de ani pe cehoslovaci de români” [12, p. 7, 267]. Considerăm că anume frica de debalansare a echilibrului politic în lume, odată cu apariția revizionismului care câștiga forțe în Germania interbelică, a generat poziția acestei lucrări. Evenimentele care au urmat pe arena politică internațională s-au soldat cu dezmembrarea Cehoslovaciei și mai târziu cu cedări teritoriale din partea României.

În lucrarea „Aromânii: grai, folclor, etnografie” (Curs universitar litografiat), semnată de Tache Papahagi, publicată în anul 1932, se studiază istoria, limba, folclorul și etnografia acestui popor. Găsim o mențiune despre relațiile aromânilor cu grecii. Literatura cultă aromână conține „puternice și legitime sentimente de aversiune, de ură de rasă și de împrejuriări contra grecilor”. Deși aceste două grupuri etnice au coalizat împotriva dominației Imperiului Otoman, grecii au împiedicat aromânii să-și manifeste conștiința națională, în contextul mișcării religioase (de la începutul secolului XX, mai proeminent în 1900, în 1903 s-a întetit lupta dintre creștini și musulmani, lupta grecilor) [14, p. 34-35]. Mișcarea națională a grecilor a absorbit pe aromâni. În domeniul economic, aromânul a devenit în orașe și porturi cel mai mare rival al comerciantului grec și evreu [14, p. 35, 34]. Situația a generat „ura de rasă” ce a existat și există între neamul grecesc și poporul român în genere [14, p. 144]. Autorul aduce un citat din Nichita Honiates în care în 1205 Ioan Vlahul a năvălit asupra Romeilor (grecilor) și a cumanilor să prade toate târgurile din apropierea Bizanțului, care erau birnice latinilor. „Cumanii învățaseră de la vlahi să aibă către noi (romei) vrăjmășie fără moarte și moștenită de-a pururea din tată în fiu” (traducerea este dată după G. Murnu în Analele Academiei Române XXVIII, 1906, p. 79, 88) [14, p. 144-145].

Pe lângă lucrările care abordează nemijlocit problema minorităților etnice și a relațiilor interetnice, în istoriografia românească interbelică există lucrări în care se cercetează tangențial aceste probleme, lucrări semnate de nume notorii, precum: Petre Cazacu – „Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)”, Iași, anul nu e indicat, Ștefan Zeletin, „Burghezia română, originea și rolul ei istoric”, București, 1925; în „Neoliberalismul”, București, 1927, acesta studiază dez-

voltarea capitalismului și a burgheziei române, care trebuia să-și găsească locul între burghezia de origine străină din țările române; Silviu Dragomir, „Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Banat”, 1925, republicată în „Studii de istorii medievală”, Cluj-Napoca, 1998, și alte lucrări.

În *concluzie*, subliniem că majoritatea lucrărilor din istoriografia românească interbelică a relațiilor interetnice studiază spațiul românesc, doar unele mai cercetează spațiul ucrainean (Zamfir Arbure, „Ucraina și România”) sau cel balcanic (Tache Papahagi, „Aromânii: grai, folclor, etnografie”). Cercetătorii interbelici aveau interesul să analizeze minoritățile etnice din provinciile românești care au intrat în componența României după 1918. Era important de arătat cum au conviețuit pe parcursul istoriei româniei cu minoritățile etnice, dar mai ales cum au avut de pierdut românii de pe urma lor și continuă să fie intimidăți (Aurel Gociman, „România și revizionismul maghiar”), cum autoritățile imperiale au acordat privilegiul minorităților etnice (Ion I. Nistor, „Bucovina sub dominațiunea românească...”), cum au ajuns aceste grupuri etnice alogene în provincii (Ion I. Nistor, „Istoria Basarabiei”). Relațiile dintre grupurile de minorități etnice conlocuitoare au intrat doar tangențial în atenția cercetătorilor. În lucrările din perioada interbelică sunt două tendințe – în cele din anii ‘20 ai secolului XX se subliniază unitatea națională a românilor, care au reușit prin război să-și reîntregească țara, și lucrările din anii ‘30 ai secolului XX, care sunt marcate de pericolul revanșismului care a apărut în Germania, și pericolul văzut în statele vecine care pretindeau asupra teritoriilor ce au intrat în componența României după 1918.

Referințe bibliografice

1. Arbore A. P. Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea. București: Tip. Curții Regale F. Gobl, 1920. 50 p.
2. Arbure Z. Ucraina și România. București: Editura Uniunii pentru eliberarea Ucrainei, 1916. 47 p.
3. Bezviconi Gh. Armenii în Basarabia. In: Din trecutul nostru, 1934, nr. 3-4, p. 1-54.
4. Boia L. De ce este România altfel? București: Humanitas, 2013. 152 p.
5. Garboviceanu P. Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii). București: Editura Casei școalelor, 1928. 55 p.
6. Gociman A. România și revizionismul maghiar. București: Tip. Ziarului Universul, 1934. 416 p.
7. Iorga N. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei. București: Tip. Universul, 1940. 79 p.
8. Iorga N. Lupta științifică împotriva dreptului românesc. București, 1938. 30 p.
9. Manuilă S. Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania. In: Arhiva pentru Știința

și Reforma Socială, 1929 (Anul VIII), nr. 1-3, p. 91-212.

10. Manuilă S. Studiu etnografic asupra populației României. București: Editura Institutului Central de Statistică, 1940. 107 p.

11. Nistor I. I. Bucovina sub dominațiunea românească. La 20 ani de la Unire. Cernăuți: Tip. Glasul Bucovinei, 1938. 67 p.

12. Nistor I. I. Cehoslovacii și românii. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1930. 82 p.

13. Nistor I. I. Istoria Basarabiei. București: Humanitas, 1991. 350 p.

14. Papahagi T. Aromânii: grai, folclor, etnografie. București, 1932. 213 p.

Ecaterina Pihurov (Chișinău, Republica Moldova). Master în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Екатерина Пихуров (Кишинев, Республика Молдова). Магистр истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Ekaterina Pihurov (Chisinau, Republic of Moldova). Master of History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: ecaterinaoprea92@gmail.com